

İlkçağda Hint-İran Kültürel İlişkileri

Indian-Iranian Cultural Relations in the Ancient Times

Recep ÖZMAN*
İnönü Üniversitesi

Özet

Hindistan-İran ilişkileri yazılı tarih öncesine kadar gitmektedir. Arkeolojik kazılarda ele geçen buluntular bu ilişkilerin yanında uzun mesafe ticaretini de ortaya koymaktadır. Hint İnan kültürel ilişkileri II. bin ortalarına tarihlenen Ari göçleri sonrasında daha da artmıştır. Çünkü bu göçlerle hem Hindistan'a hem de İnan'a gidenler kendilerini Ari olarak isimlendirmişlerdir. Bu dönemle beraber iki coğrafyanın dil, din, mitoloji ve sosyal hayatları arasında benzer yönlerin bulunması bu ilişkiyi en açık biçimde ortaya koymaktadır. M.Ö. V. yüzyılla beraber Hindistan'da tarihi dönemlerin başlamasıyla bu iki coğrafya arasındaki ilişkiler daha da somutlaşmış,yazı, edebiyat, sikke, mimari, ölü gömme adetleri, sanat gibi kültürel alanlarda ilişkiler zirveye çıkmıştır.Bu ilişkiler Hindistan'ın Batı dünyasında tanınmasına da katkı sunacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hindistan, İnan, Hint-İnan İlişkileri, Ari Kültürü

Abstract

India-Persia relations go back to prehistoric age. Finds found in archaeological excavations have revealed not only these relations but also the long-distance trade. Indian Iranian cultural relations have increased moreafter the Aryan migrations dated in the middles of second thousand BC. Because the people who migrated to both India and Persia named themselves as Aryan. That two geography have the similarities of language, religion, mythology and social life reveal this relation most clearly with this era. Together with 5th century BC, with the beginning of the historical period in India, relations between these geography have become more concrete, relations in cultural are assuch as writing, literature, coins, architecture, burial customs and art have soared. These relations will contribute to the recognition of India in the Western World.

Key words: India, Persia, Indian-Persian Relations, Aryan Culture

Giriş

Prehistorik dönemlerden başlayarak eski dünyanın en önemli yerleşim merkezlerinden olan İnan ve Hindistan arasında çok belirgin bir kültürel geçişin varlığına şahit olmaktayız. Özellikle Sistan ve bugünkü Afganistan üzerinden kara yoluyla, Basra körfezi ve Hürmüz boğazı üzerinden Hindistan kıyı şehirleriyle deniz bağlantısı, bu iki ülke arasında kesintisiz bir ticareti de beraberinde getirmiştir. Hindistan'daki üretim bolluğu ve İnan'ın ticaret yollarının düğümlendiği stratejik bir bölge olması, iki coğrafya arasında zamanla düzenli ticari ve kültürel ilişkilerin gelişmesine sebep olmuştur. Bu iki ülke arasındaki

*Yrd.Doç.Dr., İnönü Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. Kampüs/MALATYA, e-mail: recep.ozman@inonu.edu.tr

ticari ve kültürel ilişkinin varlığına, yapılan arkeolojik kazılarda ele geçirilen buluntular da şahitlik etmektedir. Mohenjo-daro'nun yaklaşık 240 km. kuzeyinde yer alan ve İndus vadisini İran platosuna bağlayan Bolan geçidi eteklerindeki Mehrgarh Mezarlığı, bu ilişkilere ışık tutacak veriler sunmaktadır. M.Ö. VII. bine kadar tarihlenen ve neolitik bir yerleşim yeri olan Mehrgarh'ta yapılan arkeolojik kazılarda ele geçen buluntular, erken dönemlerden başlayan uzun mesafe ticaretini ve kültürel ilişkileri açığa çıkarmaktadır. Bu yerleşim yerinde İran'dan ya da Orta Asya'dan gelen turkuaz boncuklar, Afganistan'dan gelen lacivert taşları ve 640 km. kadar uzaktan gelmiş olması gereken deniz kabukları ele geçmiştir(Kulke-Rothermund, 2001:39).

Mehrgarh kazılarında ele geçen ve M.Ö. IV. bin yıl sonlarına tarihlenen bir mekik, teknolojide bir yenilik yaratmış görünüyor. Bir yay vasıtasıyla hareket eden ve yeşim benzeri yeşil bir taştan imal edilmiş olan bu mekik sayesinde lacivert taşı, turkuaz ve akikten yapılan boncuklara delikler açılmıştır. Bu mekiğin benzerlerine ise yaklaşık bin yıl sonra İran'da Şehr-i Sokhta'da ve İndus vadisinde Çanhu-daro'da rastlamak mümkündür(Kulke-Rothermund, 2001:39-40). Dolayısıyla İran ve Hindistan arasında yer alan bir yerleşim yerinde ele geçen bir aletin, hem İran'da hem de Hindistan'da bir sonraki dönemde ortaya çıkması iki coğrafya arasında canlı bir kültür alışverişinin olduğuna güzel bir örnektir¹.

İran'da M.Ö. 4500 civarlarında görülen karakteristik ince işlenmiş deri işçiliğinin batıya doğru M.Ö. 4000'de Aşağı Mezopotamya'ya ve doğuya doğru yaklaşık bin yıl sonra Belucistan ve İndus vadisine kadar yayıldığı görülmektedir(Campell, 1993:158). Erken dönemde İran ile Hindistan arasındaki kültürel ve ticarî geçişkenliğe başka bir örnek gelişmiş Harappa kültürü döneminde, yaklaşık M.Ö. 2200'lerde Ahmadabad yakınlarında kurulmuş olan Lothal'ı gösterebiliriz. Çağının büyük bir ticaret merkezi ve önemli bir limanı olan Lothal'da yapılan arkeolojik kazılarda ele geçen ve aralarında İran Körfez mührünün de bulunduğu mühürler, taş boncuklar ve bir çok alet, buranın bir uzak mesafe ticaret merkezi olduğunu ortaya koymaktadır (Lamberg-Karlovsky, 1967:149). İndus vadisiyle İran'ı birbirine bağlayan bu liman aynı zamanda, muhtemelen İndus kentlerine bakır ve pamuk gibi ham maddeler sağlama işlevini de yürütmekteydi(Kulke-Rothermund, 2001: 46).Lothal kazılarında ele geçen seramiklerin İran'daki Susa ve Elam seramikleriyle bezeme ve form olarak benzerlikler göstermesi, her iki coğrafya arasındaki ilişkinin bir başka örneğidir(Mitra, 1927: 401-417).

İran ile Hindistan arasındaki önemli geçiş güzergâhlarından biri olan Belucistan'daki kazılar, M.Ö. 2000'lerde yeni bir kültürel unsura ışık tutmaktadır. Bu arkeolojik bulgular, kuzeybatı İran'daki III. Tepe Hisar ve Türkmenistan'ın güneyindeki V. Namazgâh Tepe gibi arkeolojik kazı alanlarında ortaya çıkarılan ve İran Bronz çağına tarihlenen buluntularla yakın benzerlikler olduğunu ortaya

---

¹Hindistan ve Pakistan'daki kazılarda ele geçen metal buluntular İran coğrafyası ile erken dönemlere uzanan bir ilişkiyi düşündürmekte ve Hindistan metal işçiliğinin Batıdan İran etkisiyle geliştiği görülmektedir. Bu konuda geniş bilgi için bkz.(Lamberg-Karlovsky, 1967:145)

çıkarmıştır. Bu kültürün muhtemelen Hint-İran dillerini konuşan yarı-göçebe grupların denetiminde geliştiği düşünülmektedir(Kulke-Rothermund, 2001: 55).

Ortak Köken: Arilik

Hint-İran ilişkilerinin ivmelendiği dönem Ari göçleri olarak bilinen dönemdir². M. Ö. II. bin yıl ortalarına doğru Hint Avrupalıların bir kolu, Ariler adıyla kuzeyden Baktriyana bölgesine göç etmiş ve oradan iki kola ayrılarak bir kol batıya İran yaylalarına, diğer kol ise Kuzey Hindistan'a gelerek yerleşmişlerdir. Hem Hindistan'a hem de İran'a gidenler kendilerini Ari olarak adlandırmışlardır(Smith, 1920: 22).Hindistan ve İran toplumlarının ayrılışının bir din muharebesi sonrasında ortaya çıktığını ileri sürenler olduğu gibi dinî ayrılışın, saha itibarıyla birbirlerinden ayrıldıktan sonra açık bir hal aldığı savunular da vardır. Bu ayrılmadan önce bunların ortak bir dil ve dine sahip oldukları bilim aleminde kabul edilmektedir. Öyle ki Hindu deyimi bile köken olarak İran'a dayanmaktadır.³Dolayısıyla Hindistan'daki Ari kabileler ile etnik ve dinî ortaklıkları olan ve kendilerini "Aryan"⁴ olarak adlandıran İranlı toplulukların münasebetlerinin kültür ve ticaret yoluyla devam ettiği görülmektedir(Rawlinson, 1954: 53).Buna örnek olarakHindistan'daki Veda metinlerinde Dasa yada Dasyular olarak adlandırılan kara derili yerli bir halkın Aryanların düşmanı olarak gösterildiklerini verebiliriz. Bu isme eski İran dilinde de rastlanılmaktadır. Eski İran dilinde toprak anlamına gelen "Daha/Dahyu" ile Vedik Aryanların Dasa/Dasyuisimleri arasındaki benzerlik,iki coğrafya arasındaki kültürel bağı ortaya koyması bakımından önemlidir(Kulke-Rothermund, 2001: 60).

Hindistan ile İran arasındaki ortak dil yadigârlarının yanı sıra inanç ve dinî düşünceler arasında da pek çok ortak yönler bulunmaktadır. İran'da ortaya çıkan Avesta ile Hindistan'daki Vedalarda yer alan metinler geçmişteki birlikteliği gözler önüne seren önemli belgelerdir. Eski Pers diliyle Veda dilleri arasında yakın bir ilişki bulunmasının yanı sıra Avesta'daki okunuşların Vedalarda da bulunması dikkat çekicidir. Ayrıca İran'dakiefendi veyahut ilâh manasına gelen erdemlilik tanrısı "Ahura Mazda" tipolojik olarak Hintlilerdeki "Varuna"nın karşıtıdır(Zerdüş, 1998:22). Ancak Eski Pers tanrıları, Hintliler tarafından kötü ruhlar olarak görülmüştür. Persler tarafından en büyük tanrı kabul edilen "Ahura Mazda",klasik Sanskrit metinlerinde "Asura" olarak zikredilmekte ve "şeytan" anlamına gelmektedir(Rawlinson, 1954: 53). Bunun yanında İran'da önemli bir kahramanlık figürü olan Kava, Hint dinlerinde cinlerin yardımcısı halini almıştır. İki coğrafya arasındaki bu dönüşüm, mitolojik pek çok inanışı ortadan kaldıran Zerdüş'tün dinî reformlarına bağlanabilir. Zerdüş'tün taraftarlarına "drigu"

² Dinyeper ve Tuna arasındaki ovaları merkez edinmiş olan Aryaların bölünmeden sonra Yunan, İtalya Keltik ve Germenlerin oluşturduğu batı kol ve Ermeniler Çek, Polonez, Ruslar vb. Balto-Slavik kabileler, İranlılar ve Hindistan'a gelen Ariler, doğu kolunu oluştururlar Bkz. (Campell, 1993:186)

³ Eski İranlıların Sind nehri ve ötesine verdikleri bir isim olan Sindhu, sonradan Grekler tarafından biraz değişikliğe uğrayarak günümüze Indiai, Indien veya l'Indie şekilleriyle ulaşmıştır. Bkz. (Rawlinson, 1954:3)

⁴ İranlılar da kendilerine Hintliler gibi Aryan derler. Geniş bilgi içinbkz. (Smith,1920: 8)

(Farsça'da derviş), yani fakir, dost, bilen vb. adlar veriliyordu. Bu terim Hintlilerdeki dilenci dindarlar nitelemesinde de görülmektedir(Zerdüş, 1998: 28).

İran ve Hindistan arasında görülen ortak dil ve din unsurları hattizatında diğer Hint-Avrupalı kültürlerle de müşterektir(Ruben, 1944: 7).Ari kabilelerin gittikleri coğrafyalara kültürlerini taşıdıkları görülmekle birlikte, araya giren mesafe ve zaman unsuruna rağmen bu kültürel etkileşimin devam ettiği bilinmektedir. Buna örnek olarak "Ateş kültü" verilebilir. Köken olarak çok eskilere dayanmakla beraber Hint-Avrupalılar arasında özellikle de Hintliler ile İranlılar arasında daha özel bir yerinin olduğu görülmektedir(Tümer-Küçük, 1993:110). Brahman aileleri içerisinde evlerinin belirli bir odasında sabah ve akşam saatlerinde yapılmakta olan ateş ibadetleri, Vedalar zamanına kadar dayanmaktadır. Brahman, seher vakti ağır ağır yanmakta olan üç tezek ateşini bir kanatla parlatmakta ve bu üç ateşe süt ve tereyağı dökerek su serpmekte, bu arada da Veda şarkıları söylemektedir. Bu ibadette hakim olan inanç, ateşin güneşin her günkü çıkışına yardım ettiği veyahut onu çıkmağa sevk ettiği düşüncesidir.Aynı şekilde Ateş kültünün İran'da Zerdüş inanışının en temel unsurlarından olduğu görülmektedir(Ruben, 1944: 8).

İran ve Hindistan arasındaki benzer dinî ritüellerden birisi de kurban ayinlerinde kullandıkları Soma bitkisinin özünden yapılan içki sunumudur.⁵ Böylece sunu ayinlerinde her iki halkın da kullandığı içki olan "Soma", eski Pers dilinde "Hoama" olarak geçmektedir(Rawlinson, 1954: 53). Bir dağ bitkisi olan Soma'dan elde edilen içki, içenleri mukaddes bir durum addedilen "mest" hale sokuyordu(Ruben, 1944:13).Bu içkiden içenlerin ölümsüz olacağına inanılıyordu. Rig Veda'da bu içkiye adanmış ilahiler mevcuttur(Çağdaş, 1974: 19).

En önemli servetleri sığır sürüleri olan ve muharebelerini savaş arabalarıyla yapan Ariler,"çoban muharipler" olarak adlandırılmaktadırlar(Smith, 1920: 22).Ancak hayvancılık yanında ziraat yaptıkları ve özellikle arpa ektikleri bilinmektedir. Veda rahiplerinin ayinlerinde arpa kullandıklarını ve bu ürünü kutsal saydıklarını görüyoruz. Ariler, buğday ekimini çok daha sonraları Pencap'ta kendilerinden önceki köy kültüründen öğrenmişlerdi. Aynı şekilde İranlılar da bu ziraatıİran coğrafyasına geldikten sonra öğrendiler(Ruben, 1944: 4).

Bunun yanında Vedik Aryanlarla ilgili tarihi bir kanıtın Hindistan havalisinden değil de Anadolu'da bulunmuş olması ilginçtir. M.Ö. 1380 yıllarında Mitanni kralı ile Hitit kralı I. Şuppiluliuma arasında Vedik tanrılar Mitra, Varuna, Indra ve Nasatyas'a tapınılmasına ilişkin bir anlaşma yapılmıştır. Ayrıca Hattuşaş kazılarında çıkarılmış tabletler arasında içerisinde bol miktarda Sanskritçe kelimenin bulunduğu at eğitimini konu alan bir de tablet bulunmuştur(Keith, 1955: 98).Bunlar Mitannilerin İran ve Hindistan'daki Aryanlarla ortak kültür ve dile sahip olduğunu gösteren önemli delillerdir.Ancak Anadolu'ya Hindistan yoluyla mı gelmişlerdir? Bu konu ispatlanabilmiş değildir.

⁵ İran coğrafyasında zerdüş inancından önce Hintlilerle olan benzerliklerin daha fazla olduğu görülür. Uyuşturucu bir kutsal içkinin içilmesi ve bir takım tanrılara tapınılması da bunun bir göstergesidir. Zerdüş'te beraber İran'a tevhid inancı gelmiş ve tek tanrıya inanmaya başlanmıştır. Bu konuda bkz. (Tümer-Küçük, 1993:108)

Tarihi Dönemlerde Kültürel İlişkiler

Hindistan'ın tarihi dönemleri, M.Ö. VII. yüzyıl ile M.Ö. V. yüzyılda başladı. Bu dönem, Ganj düzlüklerinde ilk bölgesel krallıkların kurulduğu, Pers İmparatoru Darius'un Indus'a kadar olan yerleri hâkimiyetine aldığı(Cöhce, 201: 40). ve Hindistan'ın ilk tarihî kişiliği Gautama Buda'nın tarih sahnesine çıktığı dönemdi. Bu aynı zamanda Hindistan'da bulunan sayısız kabile krallıklarından büyük olan on altısının ön plana çıktığı dönemdi(Kulke-Rothermund, 2001: 83).

Darius'un İran yaylası ve Anadolu'da hâkimiyetini tesis etmesinden sonra doğuda Hindistan ve batıda Hellas'ı ele geçirmek üzere harekete geçtiğini görüyoruz. Darius'un Pers körfezi ile Indus'un denize döküldüğü yer arasındaki deniz yolunu incelemesi ve bölgede araştırma yapması için göndermiş olduğu Caryanda'lı Scylax adındaki Grekli tüccar, 516'da Pencâb bölgesi hakkında önemli bilgiler toplamıştı.⁶Darius, bu bilgiler ışığında M.Ö. 512 yılında Hindistan'a doğru bir sefere çıkıp Pencap'ı istila ederek Ganj boylarına doğru ilerledi.Darius'un bu seferiyle ülkesini Herat, Kandahar, Kuzeybatı Pencâb ve İndus nehrine kadar genişlettiğini görüyoruz(Bayur, 1987:53).

Darius, İndus havzasını imparatorluk sınırına katarak Asya ve Uzak Doğu ile Akdeniz havzası arasında güçlü bir ekonomik bağ kurmuştu(Cöhce, 2001: 13).Darius'un 20. satraplık⁷ olarak şekillendirdiği bu bölge, bir yandan Pers İmparatorluğu'nun en kalabalık ve en zengin eyaleti haline gelirken, öte yandan gerilemeye yüz tutmuş Pencâb ekonomisi gittikçe canlanmıştır(Smith, 1911:45).İran'ın bu dönemde Hindistan'daki hâkimiyetini gösteren en önemli tarihî kayıtlar, Bisutun (Behistun) ve Nakşi-Rüstem kitabeleridir. Bisutun kitabesinde Hindistan isim olarak geçmemekle beraber bu ülkeye bir atıfta bulunulmuştur. Persepolis'teki Nakşi-Rüstem anıtında (M.Ö. 518-515) ise "Hindu" adı geçmekte ve İran'a tabi yirmi eyaletten birini göstermektedir(Jackson, 1955: 299).

İran'ın Hindistan'daki hâkimiyeti,Batı Anadolu kıyılarındaki Grek kentlerinde başlayan huzursuzluklardan dolayı sevk edilen orduda da kendisini göstermektedir.(Rawlinson, 1954: 54)Xerxes'in 480'deki Grek istilası için seferber ettiği dev orduda savaşa gönderilen kuvvetler arasında Hintli askerlerden oluşan büyük bir birliğin yer aldığı görülmektedir(Herodotos, VII,65,VII,187).

Hindistan'daki Pers hâkimiyeti, M.Ö. V. yüzyılda Hindistan'ın merkezinde kurulan Magadha krallığının gelişmesiyle yeni bir devreye girmiştir. İndus nehrinin batı kıyılarındaki varlığına açık bir tehdit haline gelen Magadha krallığına karşı askerî tahkimatını sağlamlaştıran Pers Satraplığı, yeni bir idare

⁶ Herodotos, IV,44; Seyahatine Gandhara'nın bir sınır kenti olan Caspapyrus (Kasyapapura)'dan başlayan Scylax, Indus'un denize döküldüğü yere doğru nehirden seyahat etmiş ve oradan muhtemelen Güney Arabistan boyunca kıyıyı takip ederek Kızıldeniz'in yukarısına Arsinoe (bugünkü Süveyş)'ye ulaşmıştı. Bkz. (Smith, 1920: 45); Çoğu eski seyyahlar gibi Scylax da bir limandan diğerine oldukça yavaş ilerleyerek ve muson rüzgârlarının geçmesi için uzun süreler bekleyerek zamanını geçirmiş bu yolculuğu iki buçuk yıl sürmüştü. Bkz. (Jackson, 1955: 301)

⁷Herodot, Darius'a tabi eyaletler arasında Hindistan'ı yirminci eyalet olarak kaydetmiştir. Bkz. Herodotos, III,94

tarzı benimseyerek bölgeyi elinde tutmaya çalışmıştır(Kulke-Rothermund, 2001: 91).Ancak Perslerin Yunanlılarla yaptıkları savaşlarda yenilmeleri, onların Hindistan üzerindeki hâkimiyetlerini de zaafa uğratmış ve bu devirde Hindistan'daki İran siyasî varlığında bir genişleme olmamıştır. İranlıların 20. satraplık üzerindeki etkilerinin hangi tarihte kesildiği kesin olarak bilinmemekle birlikte, Pers İmparatorluğu'nun düşmesinden sonra bile Hindistan üzerinde İran'ın kültürel etkisinin devam ettiği görülmektedir.

Büyük İskender'in Hindistan seferi sırasında Indus nehrinin Pers İmparatorluğu ile Hindistan arasında resmi sınır olarak kabul edildiğini biliyoruz. Ancak erken dönem Budist kitaplarında Hintli tüccarların bölgedeki faaliyetleri anlatılırken, Persli memurların varlığından bahsedilmemekte, buna mukabil nehrin kıyılarında muhtelif bağımsız küçük devletçiklerden söz edilmektedir (Smith, 1920: 45).

İskender'in Hindistan seferi, Perslerin hakim oldukları toprakları ele geçirmek arzusunun bir sonucudur. Kendisini Pers krallarının halefi sayan İskender, İndus'a kadar inerek bölgeyi hakimiyeti altına almayı başarmıştı (Ruben, 1944: 152). Bunda şüphesiz ki Hindistan'ın zenginliklerinin abartılmasının (Bevan, 1955: 309) yanında İndus nehrinin batısındaki topraklarda hiçbir siyasal birliğin olmaması da etkili olmuştu (Mahaffy, 1887: 33). İskender, doğu seferi esnasında ulaşmış olduğu geniş toprakları merkez şehirlere bağlamak ve bu şehirleri imparatorluğun uç merkezleri yapmak için bir kaç yıl içinde adını taşıyan onlarca şehir kurmuştu. Akdeniz kıyısındaki İskenderiye ve İskenderun gibi İndus deltası üzerindeİskenderiye Limanı, Sus-Hind kervan yolu üzerinde Belucistan'daki Barikani İskenderiye ve İndus'un kollarının birleştiği noktada kurulmuş olan İskenderiye şehri Hindistan'da kurulan merkezi şehirlerdir (Günaltay; 1987: 56).

İskender'in İran ve Hindistan'daki hâkimiyeti çok sürmemiştir. Onun ölümünün ardındankomutanlarından Selevkos Nikataor, kazandığı Gazze zaferi sonrasında doğuya yönelmiş ve İran, Baktriyana ve Sogdiana bölgesinde hakimiyetini tesis ettikten sonra Indus boylarına kadar hakimiyeti ele geçirmişti. Ancak bu dönemde Hindistan'da büyük bir güç olarak ortaya çıkan Maurya kralı Çandragupta tarafından muazzam bir ordu ile karşılanmıştı. Anadolu'daki olayları daha çok önemseyen Selevkos, rakibi ile bir anlaşma imzalayarak, Hindukuş bölgesine kadar olan yerleri Çandragupta'ya bırakıp geri dönmüştür.⁸ Selevkos, Babil'e döndükten sonra Pataliputra'ya Megastenes adında bir elçi göndermiş dostane ilişkileri geliştirmeye çalışmıştır. Megastenes'in bu seyahatini konu alan eseri günümüze ulaşmamakla birlikte sonraki yazarların aktarımlarıyla günümüze ulaşan dönemin önemli bir kaynağıdır (Günaltay, 1987: 97).

Selevkos'un Hindistan'ı terketmesiyle birlikte bölgede ortaya çıkan boşluğu Maurya krallığı doldurmuş ve Hindistan'ın tamamına hâkim olmuştur (Ruben, 1944: 154).Selevkosların bölgedeki varlığının zayıflaması bugünkü Afganistan topraklarında Baktriana ve İran'da Part krallıklarının kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Bu iki yeni krallık, zamanla Hindistan ile ilişkilerin yeni aktörleri konumuna yükseleceklerdir. Özellikle Baktriana krallığının Kuzey Hindistan'daki

⁸ Bu anlaşmada Çandragupta Selevkos'a beş yüz fili hediye olarak vermişti. Bu eski çağın en önemli askeri yardımlarından biridir. Bkz. (Kulke-Rothermund,2001: 22)

hâkimiyeti, Ceyhun üzerinden güneye sarkan toplulukların geçiş güzergâhını tuttuğu için, bir yerde Hindistan'ın güvenliğini sağlayan önemli bir güç haline gelmişti.

Bu dönemde İran'da hüküm süren Partlar ise bölgedeki siyasi karışıklıktan istifade ederek kısa süre içerisinde sınırlarını genişletmiş ve Selevkoslarla olan bütün bağlarını kesmişlerdi. Ancak Partlar, III. Antiokhos'un 210 yılındaki doğuya yaptığı seferinde onunla savaşmak yerine geri çekilerek Baktriana'ya yürüyüşünde Selevkoslara yardım etmişti (Günaltay, 1987: 107). Böylece iki güç arasında kısa bir süreliğine de olsa vasallık statüsü kurulmuş, Partlar, Hindistan'ın batısındaki yegane güç haline yükselmişlerdi.

İlkçağda Hint-İran ilişkilerini ortaya koyan en önemli belgelerden birisi de Hindistan'daki İran sikkelerinin mevcudiyetidir. Darius zamanında bastırılan ilk altın paralar, Hindistan'a sokulmuş ve burada yayılmıştır (Jackson, 1955, 306). M.Ö. III. yüzyıldan itibaren Hint sikkelerinin Hellen geleneğinden etkilenmiş oldukları bilinmektedir (Howgego, 1998: 1). Bu etkinin ancak İran üzerinden olabileceği düşünülebileceği gibi, M.Ö. 285'te Selevkosların Baktria'da bastığı sikkelerden etkilenmiş olmaları daha muhtemeldir. M.Ö. III. yüzyılın ortalarından itibaren ise bölgede Baktria krallığına ait sikkeler artmaktadır. M.Ö. 200 civarında Baktria kralı Hindistan'ın batısında Hellen sikke basımını başlatmıştır. Bu sikkelerin basımı M.S. I. yüzyılın başlarına kadar sürmüştür. Hellen sikke geleneği, merkezi Hindistan'ın kuzeyinde ve Afganistan'da Kuşanlar tarafından, uzak batıda ise önce Parthlar sonra Sasaniler tarafından benimsenmiştir (Howgego, 1998: 11). Aynı dönemlerde Hintlilerin de kendilerine has farklı semboller kullandıkları paralar kestirdikleri görülmektedir (Ruben, 1944: 152).

Yine imparator Asoka'nın diktirmiş olduğu kitabeler, büyük Pers İmparatorlarının kitabe örneklerinden esinlenilerek diktirilmiştir. Özellikle Asoka'nın taşa kazıtıldığı nutku ile Naksh-i Rostam'deki Darius'un veda söylevinin tonundaki benzerlikler dikkat çekicidir. Gelişmiş bir medeniyetin en önemli belirleyicisi olan yazı Asoka öncesi Ganjetik kentlerde henüz ortaya çıkarılamamıştır. Dolayısıyla M.Ö. III. yüzyıla ait olan Asoka kitabeleri, Hint yazısının en erken örnekleridir. Ancak bu Brahmi ve Karoşthi yazıları gelişimini tamamlamış yazılar olduğundan bu yazıların kökeninin M.Ö. V yüzyıla kadar gidebileceği düşünülmektedir. Bu da bize Hindistan'a yazının da muhtemelen İran coğrafyasından geldiğini göstermektedir. Hindistan'da sağdan sola doğru yazılan Karoşthi yazısının temeli, Pers İmparatorluğu'nun resmi yazı dili olan Arami yazı biçimidir (Kulke-Rothermund, 2001: 86). Muhtemelen İranlılar Hindistan'ın kuzeybatı bölümünü hâkimiyetleri altına aldıkları zaman bu yazı geleneğini Hindistan'a taşımış ve kitabe bırakma geleneği ile birlikte önemli bir propaganda aracını bölgede yaymışlardır.

Hindistan'da yapı işlerinde ve süslemede malzeme olarak taşın kullanılması Aşoka ile başlayan bir gelişmedir (Smith, 1920: 111). Bu tarihten önce taş ya da başka dayanıklı malzemelerin yapılarda kullanıldığına rastlanılmamaktadır. Dolayısıyla Hint yapı sanatını Aşoka ile başlatmak gerekir (Çağdaş, 1974: 60). Aynı şekilde bu sanatın gelişmesinde İran tesiri oldukça açık

bir şekilde görülmektedir.⁹ Aşoka'nın Patna'da yaptırdığı saray, İran'daki Persepolis saraylarında olduğu gibi çok sütunlu olarak inşa edilmiş, aynı zamanda bu sütunları İran üslubunda başlıklarla süslemişlerdir. Bu dönemin taş ve mermer ustaları, tıpkı İran'daki gibi taşı parlatma ve cilalama tekniğini başarıyla uygulamışlardır (Marshall, 1955, 563). Başlıklarıyla Asoka sütunlarının açıkça Persopolis kökenli oldukları görülür (Rawlinson, 1954: 87). Hatta Patna'daki sarayın sütunları üzerindeki hayvan kabartmaları (Marshall, 1955: 561). da İran üzerinden gelen Hellen tesirleri olarak görülebilir (Ruben, 1944: 153). Bu dönemle beraber artık Hindistan'da tanrı heykellerine karşı temayüle de bir artış başlamıştır. Taksila'da ortaya çıkarılan Zerdüş't dinine ait olması muhtemel olan bir tapınaktan dolayı Çandragupta'nın İran dinine inandığı ileri sürülmüştür (Smith, 1920: 80). Hindistan'da bu kadar İran kültürünün etkisinin artması muhtemelen bölgedeki Pers siyasi hâkimiyetinin bir sonucudur.

Eski Hindistan'da başkent Pataliputra'yı kuzeybatıya ve Taxila'ya bağlayan büyük ana yollar yapılmış ve bunlara kilometre taşları ilave edilmiştir (Marshall, 1955:75). Şüphesiz ki bu uygulamanın Hindistan ile Anadolu ve Mısır arasında ticarî ilişkileri sağlayan yolları kontrol eden ve işleten Pers İmparatorluğu'nun tesiriyle yapıldığını söylemek mümkündür (Ruben, 1944, 153).

Ölü gömme adetlerine bakıldığında da her iki coğrafya arasında benzerlikler görmek mümkündür. Herodot İranlıların ölülerini gömdüklerini bildiriyor. Buna mukabil Zerdüş't, cesetlerin kuşlar için dışarıda bırakılmasını öğütüyordu. İran'daki bu uygulamanın Atharveda'da karşılık bulunduğunu görüyoruz. Bazı Hintlilerin ölülerini dışarıda, hatta ağaç dalları üzerine bıraktıkları bilinmektedir. Bu kısmen Şamanların ölülerini ağaçlara asma olayına benzemektedir. Dolayısıyla bu gelenek Hindistan'da ve İran'da önceden yaşayan topluluklara aittir. Burada Zerdüş't, menşei Ari olmayan bir geleneği kabul etmiştir. Ancak bu gelenek ne Hindistan'da, ne de eski İranlılarda umumî ve şamil bir hal almamıştır (Ruben, 1944: 125). Dolayısıyla Hindistan ve İran kültüründe birbirleriyle olan alış verişin dışında her ikisinin de dışarıdan aldığı unsurlar da bulunmaktadır. Ancak bu arada kayalara oyulmuş Viharaların kazılması fikri Pers kral mezarlarını aklı getirmektedir.

Topraklarının büyük bir kısmı Türkistan'da olan ancak Pencap, Peşaver, Patna ve Benares sınırları içerisinde kalan Kanişka hanedanının tam olarak Hint kültürünü yansıtmadığı görülmektedir. Hükümdarlarına ait heykelerde kendilerini Türkistan süvarilerine ait elbiselerle gösterirler. Dolayısıyla kültürel açıdan Türklere çok benzemektedirler (Ruben, 1944: 199). Ancak Kuşan krallarından Kanişka devrine ait çok sayıda altın ve bakır paralar üzerinde Zerdüş't kültür ve mitolojisine ait yazı ve tasvirler de bulunmaktadır.¹⁰ Bu

⁹ Ancak ruh ve şekil esasta Hintli özellikler taşır. Sarnath başlığı incelendiğinde süs kısmının çoğunun İran etkisinde olduğu görülür. Ama aslanların duruşu ve stili İran tiplerinden farklı ve çok üstündür. K. Çağdaş, 1974:61)

¹⁰ Kanişka'nın adına bastırılmış olduğu paralarda Grek ve Hint isimleri ile dini imajları da mevcuttur. Son dönemlerinde Budha imajları da görülür. Buradan hareketle Kanişka'nın çeşitli din ve kültürlerin etkisinde kaldığı söylenebilir. K.. Çağdaş, 1974: 30)

durumu Kanışka'nın Budizme olduğu kadar İran'ın Mithra mezhebine de ilgi duyduğunu göstermektedir(Kulke-Rothermund, 2001: 123).

Sonuç

Sonuç olarak İran ile Hindistan arasında çok eski zamanlardan beri devam eden ticarî ve siyasî ilişkiler, her iki coğrafyanın kültürel etkileşimlerine de zemin hazırlamış görünmektedir. Üstelik Ari göçlerle şenlenen bu iki coğrafya arasındaki etnik, dil ve dinî benzerlikler, aradaki kültürel etkileşimin devamını sağlamıştır. Buna mukabil başlangıçta siyasî gücü elinde bulunduran İran'ın Hindistan üzerindeki etkisi daha yoğun bir şekilde izlenmektedir. Darius zamanından itibaren İndus'a kadar hâkim olan Persler, siyasî ve askeri müesseselerinin yanında, alfabelerini, kitabelerini, inançlarını da götürmek suretiyle Hint kültürünün gelişmesine katkı sunmuşlardır. Öte yandan Hindistan'dan aldıkları ticarî malları Mezopotamya ve Anadolu'ya aktarmak suretiyle Hindistan'ın Batı'da tanınmasına aracılık etmişlerdir.

Kaynakça

- Bayur, Y.H. (1987) *Hindistan Tarihi I: İlk Çağlardan Gurkanlı Devletinin Kuruluşuna Kadar (1526)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Bevan, E.R. (1955) Alexander The Great, *The Cambridge History of India I: Ancient India*, (nşr. E.J. Rapson), Published in India by S.Chand&Co., Delhi: 309-345.
- Campell, J. (1993)*Doğu Mitolojisi: Tanrının Maskeleri*, (Çev. Kudret Emiroğlu), İmge Kitabevi, Ankara.
- Cöhce, S.(2001) İlkçağda Hindistan'da Türk Varlığı, *Hindistan Türk Tarihi Araştırmaları I/1*, Malatya: 9-22.
- Cöhce, S.(2013) Historical Links and Current Relationships between India and the Middle East in the Context of the Greater Middle East Project, *India: Central Asia and The World Powers*,(nşr. Nasır Raza Khan), Delhi: 41-56
- Çağdaş, K. (1974) *Hint Eski Çağ Kültür Tarihine Giriş*, Ankara.
- Günaltay, Ş. (1987)*Yakın ŞarkIV/1: Perslerden Romalılara Kadar*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Herodotos, (1883) *The Ancient Empires of the East Herodotos I-III: With Notes Introductions and Appandices*, (nşr. A.H. Sayce), Macmillan and Co., London.
- Howgego, C. (1998) *Sikkelerin Işığında Eskiçağ Tarihi*, (çev. Oğuz Tekin), Homer Kitabevi, İstanbul.
- Jackson, A.V. W. (1955) The Persian Dominions in Northern India Down to the Time of Alexander's Invasion, *The Cambridge History of India I: Ancient India*, (nşr. E.J. Rapson), Published in India by S.Chand&Co., Delhi: 285-306
- Keith, A.B. (1955) The Age of The Rigveda, *The Cambridge History of India I: Ancient India*, (nşr. E.J. Rapson), Published in India by S.Chand&Co., Delhi: 69-102.
- Kulke, H.- Rothermund, D. (2001) *Hindistan Tarihi*, (Çev. Müfit Günay), İmge Kitabevi, Ankara.

- Lamberg-Karlovsky C. C. (1967) Archeology and Metallurgical Technology in Prehistoric Afghanistan, India and Pakistan, *American Anthtopologist* 69: 145-162
- Mahaffy, J.P., (1887) *Alexander's Empire*, G.P. Putnam's Sons, New York.
- Marshall, J.H. (1955) The Monumentsof Ancient India, *The Cambridge History of India I: Ancient India*, (nşr. E.J. Rapson), Published in India by S.Chand&Co., Delhi: 555-589.
- Mitra, P. (1927) *Prehistoric India: Its Place in the World's Cultures*, Published by the University of Calcutta, Calcutta.
- Rawlinson, H.G. (1954) *India; A Short Cultural History*, The Cresset Press, London.
- Ribard, A. (1983) *İnsanlığın Tarihi*, (nşr. E. Başar), Say Kitap Pazarlama, İstanbul.
- Ruben, W. (1944) *Eski Hind Tarihi*, (Çev. Cemil Ziya Şanbey), İdeal Matbaa, Ankara.
- Smith, V.A. (1920) *The Oxford History of India: From the EarliestTimes to the end of 1911*, Clarendon Press, London.
- Tümer, G. -Küçük, A. (1993) *Dinler Tarihi*, Ocak Yayınları, Ankara.
- Zerdüş Spıtama, (1998) *Avesta*, (nşr. Eshat Ayata), Kora Yayın, İstanbul.